

UPPSALA
UNIVERSITET

Rapport IBG-LP 09-005

I väntan på sex- och samlevnads- undervisning

Elevers möjligheter till sexualundervisning på
gymnasieskolan, 8 intervjuade gymnasierektorer
och läromedelsanalys

Anna Johansson

Institutionen för biologisk grundutbildning, Uppsala universitet
Läraryrket 210-330 hp
Lärarexamensarbete 15 hp, vt 2009
Handledare: Henrik Viberg
Examinator: Malena Lidar

Sammanfattning

När riksdagen beslutade att sexualundervisning äntligen skulle införas i den svenska skolan år 1942 hade undervisningen låtit vänta på sig, därför att lärarna inte hade utbildning. År 1956 kom den första handledningen i sex och samlevnad för de högre skolstadierna, men sedan decentraliseringen av skolan 1994 har sex och samlevnadsundervisningen varit utan central detaljstyrning. Idag ligger ansvaret på rektorerna att eleverna erhåller kunskaper inom området.

Denna undersökning indikerar att vi idag är vid en punkt där elevers sex och samlevnadsundervisning inte är garanterad på gymnasieskolan. Uppsatsen utgår från 8 intervjuade gymnasierektorer samt en läromedelsanalys. Resultaten visar att på många skolor är undervisningen sporadisk, ofta arbetar man med så kallade temadagar. Vidare lägger rektorn i flera fall ansvaret på skolsköterskan via så kallade hälsosamtal. På vissa skolor har man även en kurs i livskunskap, i vilken eleverna ej får betyg.

Innehållet och kontinuiteten varierar mellan och inom skolorna, vilket hotar utbildningens likvärdighet. Vidare hade rektorerna olika uppfattningar om hur ämnet tas upp inom olika nationella kurser. Detta kan ha sitt ursprung i att inga kursplaner för gymnasieskolan explicit talar om sex och samlevnad, men att många läromedel behandlar olika sex- och samlevnadsrelaterade teman. En läroboksanalys av 21 kursböcker för Naturkunskap A, Naturkunskap B, Biologi A samt Biologi B visar att med viss variation är det framförallt Naturkunskap B och Biologi B som behandlar de fyra analyskategorierna: sexualfysiologi, STD, preventivmedel och relationer. Endast Naturkunskap B läroböcker hade egna kapitel som behandlar sex och samlevnad. Vidare studerades även två specialskrivna sex- och samlevnadsböcker för gymnasieskolan. Den största skillnaden mellan dessa böcker ligger i hur författarna väljer att skriva om relationer, en ur ett samhällsvetenskapligt perspektiv och en ur ett biologiskt perspektiv.

Nyckelord: sex och samlevnad, sexualundervisning, rektor, likvärdighet, gymnasieskola, läromedelsanalys, sexualfysiologi, STD, preventivmedel, relationer

Abstract

In 1942 the Swedish government decided to implement sexual education in Swedish schools, its implementation was delayed due to lack of competence among teachers. In 1956 the first guidelines were written for sexual education in secondary school, but since the decentralization of the Swedish school in 1994 sexual education in upper secondary school has been left without detailed guidance from a central authority. Today the responsibility is laid on the principal of each school.

This essay, based on interviews with 8 principals and analyses of 23 textbooks, underlines the fact that we now reached a point where sexual education is no longer guaranteed in upper secondary school. The results show that sexual education in many schools is sporadic, and in many cases based on a rare theme day. Also, many principals place the responsibility on the school nurse through so called “health conversations”. In a few cases the school also offers a course called “life knowledge”, which is not compulsory and without grading.

The content and the frequency of the education vary between and within the school, which may represent a threat to the equivalence of the education. More over, the principals had different understandings of the way sexual education is to be taught within national courses. The explanation might be that sexual education is not mentioned explicitly in any of the course plans, but nevertheless many of the textbooks handle elements of the subject. The textbook analyses included Nature sciences A, Nature sciences B, Biology A, and Biology B. With some variation in the light of the research carried out for this paper, one can assert that Nature sciences B and Biology B deal with most of the analytical categories; sexual physiology, STD (sexual transmittable diseases), prevention methods and relations. Only textbooks for Nature science B devoted an entire chapter to sexual education. In addition, two secondary school manuals exclusively bearing upon sexual education were analyzed, where the biggest differences lie in the aspect of relations; one from a biological perspective and one from a social sciences perspective.

Innehållsförteckning

Inledning.....	5
Syfte	5
Bakgrund	5
Frågeställningar	6
Avgränsningar	7
Tidigare forskning/Kunskapsöversikt	8
Sexualundervisning - en historisk tillbakablick	8
Sexualundervisning och moral	10
Metod och material.....	12
Kvalitativ intervju	12
Läroboksanalys.....	12
Resultat.....	14
Intervju	14
Hälsosamtal (Intervju 2, 4, 6, 8).....	14
Temadagar	15
Livskunskap	16
Andra kurser.....	16
Uppföljning av kunskaper	17
Kontinuitet, sammanfattning av åtta skolor	17
Läroboksanalys.....	18
Naturkunskap A.....	18
Fysiologi.....	19
STD	19
Preventivmedel.....	19
Relationer	19
Naturkunskap B.....	20
Fysiologi.....	20
STD	20
Preventivmedel.....	21
Relationer	21
Biologi A.....	22
Fysiologi.....	22
STD	22
Preventivmedel.....	22
Relationer	22
Biologi B	22
Fysiologi.....	22
STD	23
Preventivmedel.....	23
Relationer	24

Sex och samlevnad – ur ett biologiskt perspektiv	24
Sexualfysiologi.....	24
STD	24
Preventivmedel.....	24
Relationer	25
Sex och relationer.....	25
Sexualfysiologi.....	25
STD	25
Preventivmedel.....	26
Relationer	26
Diskussion	27
Sporadisk undervisning	27
Nationella kurser	28
Analyskategorierna.....	29
Relationer i böckerna	30
Avslutande kommentarer	32
Litteraturförteckning	33
Bilaga 1	36

Inledning

Syfte

Undersökningen syftar till att belysa vilka möjligheter elever erbjuds att tillägna sig kunskaper om sex och samlevnad i dagens gymnasieskola. Uppsatsen fokuserar på vilka former av undervisning eleverna erbjuds av skolan samt en läroboksanalys som studerar sexualfysiologi, STD (sexual transmittable disease), preventivmedelsundervisning samt relationsfrågor. Undersökningen bygger på åtta intervjuer med rektorer samt en läroboksanalys av 23 gymnasieläroböcker som framförallt berör kurserna Naturkunskap A, Naturkunskap B, Biologi A samt Biologi B.

Bakgrund

I de rådande styrdokumenterna för det frivilliga skolväsendet nämns sex och samlevnad som ett kunskapsområde som rektor har särskilt ansvar för (Skolverket, 2006a, s.17). I övrigt nämns inte sexualundervisningen specifikt i någon kursplan för gymnasieskolan, vilket enligt Skolverket (2006b) delvis kan ha bidragit till att sex- och samlevnadsundervisningen som kunskapsområde ofta hamnat *"mellan stolarna"* (Skolverket, 2006b, s.37). Skolverket menar vidare att många rektorer tagit sitt ansvar genom att införa en lokal kurs under samlingsnamnet livskunskap. Detta har också medfört andra problem skriver Skolverket, därför att dessa kurser i flera fall har gjorts obligatoriska samt att elever inte givits betyg i kursen, vilket i båda fallen strider mot gymnasieförordningen. Denna översiktliga kunskap gjorde att Skolverket (2006b) gav förslag på att införa sex och samlevnad explicit i kursämnesbeskrivningar för gymnasieskolans kärnämnen. Men i och med regeringsmaktskiftet 2006 är denna rapport inte längre aktuell, då man valde att dra tillbaka gymnasiereformen 2007 (Nilsson, 2008, s.5). Hur sexualundervisningen kommer att te sig i framtiden är därmed osäkert, i höst (2009) tar riksdagen beslut om en *"reformerad gymnasieskola"* (SOU 2008:27).

Tidigare uppsatser har givit lärare, sexualupplysare och elevers syn på sexualundervisningen, varför denna uppsats undersöker rektorerens arbete med sex- och samlevnadsundervisningen (Abrahamsson, Andersson 2008; Laurin, Ohlsson 2008).

Den andra delen av uppsatsen behandlar de största bokförlagens naturvetenskaps- och biologiböcker i syfte att undersöka om sexualkunskapen, trots att den inte uttryckligen nämns i kursplaner, finns behandlat i dessa böcker. Skolverket (2006c) menar att dagens sex- och samlevnadsundervisning är ämnesövergripande. Dock finns ett visst tolkningsutrymme i flera kursplaner, exempelvis framgår av kursplanen för Naturkunskap B att elever efter avslutad

kurs skall ”*ha kunskaper om livsstilens betydelse för hälsan*” (Skolverket, 2000a). Läroboksanalysen fokuserar på fyra frågor; sexualfysiologi, STD, preventivmedel samt relationsfrågor. Jag menar att alla fyra frågor är högst aktuella för elever på gymnasiet, då socialstyrelsen gör gällande att en tredjedel av Sveriges ungdomar har sin sexuella debut innan de slutar sista året i grundskolan samt ytterligare en tredjedel har haft sin debut innan de slutat gymnasiet (Tegnell et al, 2008). Enligt en undersökning nyligen utförd av RFSU (2009a) använder 21 % av Sveriges ungdomar mellan 15-20 år inget skydd alls.

Den fysiologiska undersökningen aktualiseras då jag själv i min utbildning till biologilärare inte stött på särskilt mycket sexualfysiologi, och enligt RFSU får endast 6 % av lärarstudenterna någon som helst utbildning i sex och samlevnadsundervisning (RFSU, 2004).

Jag har valt att fokusera STD undersökningen på framförallt HIV och klamydia. Anledningen är dels att avgränsa arbetet och dels för att jag anser att kunskapen om smittspridning är relevant för HIV-viruset samt Sveriges vanligaste könssjukdom klamydia. Dessutom är klamydiaspridningen en trend som varit stadigt ökande under 1990-talet fram till idag (Smittskyddsinstitutet, 2009). Tidigare uppsatser har uppmärksammat elevers kunskaper om smittspridning (Wahlberg & Åkesson, 2008, s.33). Dessa ställde sig frågande till om elevers okunskap angående smittspridning via oralsex berodde på att läroböckerna varit otydliga i kunskapen om hur HIV sprids, varför jag nu valt att undersöka hur läroböckerna beskriver detta.

Vidare behandlar uppsatsen hur böckerna belyser sexuella relationer utifrån sociala normer och värderingar som texten förmedlar. Det kan exempelvis handla om sexuell läggning samt vad som anses vara normalt och inte. Detta för att se om böckernas värdegrund överensstämmer med läroplanen, då det framgår av lpf94 att:

Skolan skall främja förståelse för andra människor och förmåga till inlevelse. Ingen skall i skolan utsättas för diskriminering på grund av kön, etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, sexuell läggning eller funktionshinder eller för annan kränkande behandling.

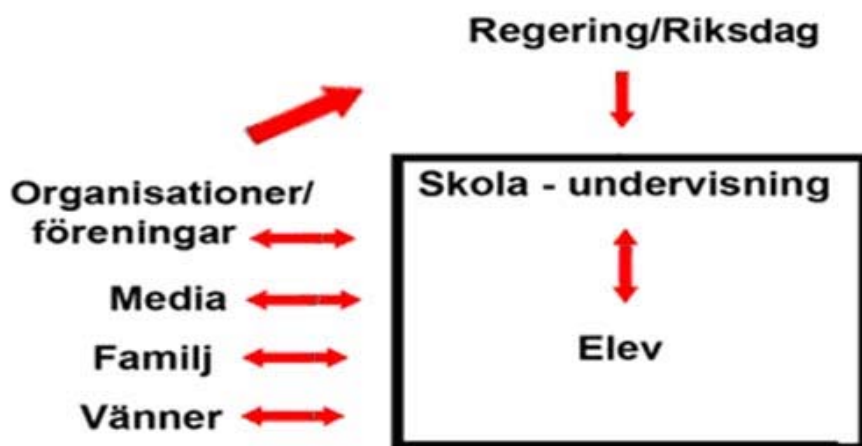
Förhoppningen är att de två undersökningarna ska uppmärksamma formerna för sex- och samlevnadsundervisningen i dagens gymnasieskola.

Frågeställningar

- Vilka möjligheter erbjuds elever i form av undervisning om sex- och samlevnad i dagens gymnasieskola?
- Hur ser rektorer till att sexualundervisning bedrivs?
- Finns det en kontinuitet i undervisningen?
- Följer man upp kunskaperna?
- I vilka naturvetenskapliga och biologiska läroböcker tar man upp sex och samlevnad?
- Vad tar läroböckerna upp när det gäller sexualfysiologi, smittspridning, preventivmedel samt relationer?

Avgränsningar

Källor till kunskap i sex och samlevnad kan givetvis erhållas från många olika håll. Denna uppsats har avgränsats till att studera de kunskapstillfällen som gymnasieskolan erbjuder elever (se figur 1). Tidigare skolgång, media, organisationer, vänner och familj är förmodligen lika viktiga källor till kunskap om sex och samlevnad. Figuren visar samspelet mellan olika aktörer som påverkar elevens kunskapsinhämtande. De olika aktörerna samspelar givetvis också med varandra men detta har för tydlighetens skull uteslutits från figuren.

Figur 1. Olika aktörer som samspelar i elevens inhämtande av sex och samlevnadskunskaper. Inramat område illustrerar denna uppsats avgränsning.

Arbetet har avgränsats till gymnasieskolan och ej grundskolan pga. av tidsbrist, samt av det skäl att sex och samlevnad ej nämns i kursplaner för gymnasieskolan. Vidare avgränsades uppsatsen till att innefatta intervjuer med rektorer och en läroboksanalys. Då rektorer har det särskilda ansvaret för sexualundervisningen blev det naturligt att intervjua dem. Vidare analyserades endast biologi- och naturkunskapsböcker, dels på grund av att biologiämnet traditionellt har förknippats med sex och samlevnad samt dels på grund av mitt eget intresse som blivande lärare i dessa ämnen.

Tidigare forskning/Kunskapsöversikt

Sexualundervisning - en historisk tillbakablick

I olika tider har man haft skiftande argument till varför sexualundervisning bör bedrivas (Nilsson, 2008, s.1). De första påtryckningarna att införa sexualundervisning i skolan kom på 1890-talet av Karolina Widerström. Ämnet var kontroversiellt redan från början, och prosten David Granqvist varnade för att sexualundervisningen kunde leda till ”*sexuell förvildning*” bland de unga (Lennerhed, 2002, s.123-124).

Under 1900-talets första hälft intensifierades påtryckningarna om sexualupplysning, särskilt under 1920-talet med anledning av både ökade antal illegala aborter och ökning av könssjukdomar (Nilsson, 2008, s.1). Senare kom påtryckningarna från organisationen RFSU, vilken grundades år 1933 av Elise Ottensen-Jensen. Under 1930-talet engagerades organisationen framförallt i abort- och preventivmedelsfrågor. Men under 1940-talet tog debatten om sexualundervisning för barn, ungdomar och lärare fart. Att sexualundervisningen lät vänta på sig förklarar Lennerhed (2002) på följande vis:

Att lärarna knappt fick någon undervisning eller träning i att undervisa om sexualitet verkar ha varit en bidragande orsak till att sexualundervisningen lät vänta på sig. (s.126).

År 1942 kom så en kungörelse om att sexualundervisning skulle införas i folkskolan och denna skulle innefatta: anatomi, skillnad mellan könen, befruktning, fosterutveckling, könssjukdomar, rasbiologi mm, samt att könslivets mål var fortplantning och återhållsamhet (Lennerhed, 2002, s.126). Året efter kom den första handledningen i sexualundervisning för folkskolan (Nilsson, 2008, s.2). Enligt denna skulle inte kunskapen testas med läxor eller prov, då kunskapen som eleverna fick under lektionstid ansågs vara tillräcklig (Lennerhed, 2002, s.131). Handledningen mötte en hel del kritik, Nilsson (2008) skriver att: *“Handledningen blev kritiserad för sina stränga moralistiska ton och framför allt sin bristande realism.”* (s.2) År 1949 kom även en handledning för de högre skolstadierna (Lennerhed, 2002, s.129).

När nästa detaljerade handbok kom 1956 för det nu obligatoriska sexualundervisningen framhölls argumentet att skolan bör undervisa i sex och samlevnad därför att det fanns en *”naturlig distans mellan föräldrar och barn i frågor som rörde sexuallivets intimiteter”* (Nilsson, 2008, s.2). En i stort sett likadan upplaga utgavs 1967, och båda handböckerna kretsade kring riskerna med sex och samlevnad, och särskilt riskbeteenden så som dåtidens knuttar, jazz och dans förde med sig. Nilsson skriver att läraren förväntades vara den moraliska väktaren i samhället. Vidare skriver hon att gapet mellan eleverna och den moral

som skolan förmedlade var stort, varför eleverna inte kunde identifiera sig med den moraliska livsvärld skolan förespråkade.

Detta utmynnade i den reformerade sexualundervisningen under 1970-talet. Man hade nu en friare syn på sexualitet, och begreppet samlevnad infördes. Detta hade förmodligen att göra med att sexualiteten nu inte enbart var hänvisad till äktenskapet. Handboken som kom ut 1977 såldes förmodligen bäst i sin engelska upplaga, och användes inte i lika stor utsträckning i Sverige (Nilsson, 2008, s.3). I The Guardian (2004) kan man läsa i en debattartikel om ”*Sexual education*” att sexualundervisningens skifte i Sverige under 1970-talet från återhållsamhet till en mer preventivmedelsfokuserad undervisning, samt öppnandet av ungdomsmottagningar, bidrog till att ungdomsgraviteterna de närmaste två årtionden sjönk med 80 % (The Guardian, 2004).

Under 1980-talet tog sexualundervisningen en ny inriktning, då HIV upptäcktes. Undervisningen blev då mer instrumentell och inriktad på det medicinska. Nilsson menar att undervisningen igen blev mer moraliserande och att detta hämmade möjligheten till förtroendefulla samtal. Situationen lugnade så småningom ner sig, och undervisningen fick en bredare ansats igen.

1994 kom den nya läroplanen, och i den finns inte många skrivningar om sex och samlevnad. Sex- och samlevnadsundervisningen blev ämnesövergripande, samt att rektor nu fick ett särskilt ansvar för undervisningen (Nilsson, 2008, s.4-5). Skolan blev med denna reform decentraliserad, vilket innebar att skolan blev målstyrd tillskillnad från den tidigare detaljstyrda läroplanen (Pierre, 2008, s.9). Skolverket utfärdade en kvalitetsgranskning 1999, där man intervjuade rektorer och lärare för att undersöka om sex- och samlevnadsundervisningen nådde målen i läroplanen, och särskilt ur ett jämställdhetsperspektiv. Skolverkets undersökning gällde 29 gymnasieskolor och 51 grundskolor. Resultatet av de undersökta gymnasieskolorna presenterades i tre kategorier; skolor med obligatoriska kurser i sex och samlevnad, skolor med valbara kurser i sex och samlevnad samt de som hade en enstaka temadagar (Skolverket, 2005, s.175-176). I rapporten skriver man att kategorierna också är en skala från ”*mycket god sex- och samlevnadsundervisning (synonym med rik, har mångfald, är varierad) till enbart biologisk eller obefintlig*” (Skolverket, 2000b, s.61). Fördelning av gymnasieskolor i de tre kategorier var 6/12/11 i respektive kategori.

Variationen mellan skolorna var med andra ord stor, men man såg även variation inom skolan. I en uppföljning gjord sex år senare (år 2005) intervjuade Nilsson 20 av de 80 intervjuade skolorna (Skolverket, 2005). Hon fann då att många rektorer hade svårigheter att styra över det ämnesintegrerade arbetet med sex och samlevnad, och att de gav uttryck för att sex och samlevnad borde finnas uttryckt i kursplanerna. Som nämnts i inledningen utformade Skolverket nya kursplans mål för att integrera sex och samlevnad i ett antal kärnämneskurser

(Skolverket, 2006b), men detta lämnades utan åtgärd på grund av regeringsskiftet (Nilsson, 2008, s.5).

Dock påvisar Nilsson att det finns lyckade exempel på ämnesintegrerad sex- och samlevnadsundervisning. På en skola har man lokala mål, och en biologilärare uttrycker att:

Tidigare var det bekvämt att skjuta över allt på oss biologilärare men sex och samlevnad rör ju alla ämnen. Alla de perspektiv vi nu får in i historia, religion, svenska, engelska skulle jag som biologilärare aldrig hunnit med. (s.7)

Det har också visat sig i undersökningar att elever uppfattar att de fått sina kunskaper i sex och samlevnad framförallt från skolan, bland annat i en nyligen genomförd kommunal undersökning bland skolungdomar i Nynäshamn (RFSU, 2009b).

Sammanfattningsvis kan sägas att undervisningen i sex och samlevnad har gått från en väldigt detaljerad beskrivning av vad lärare skall undervisa, till en mer ämnesövergripande undervisning utan tydliga centrala mål för sex- och samlevnadsundervisningen på gymnasieskolan.

Sexualundervisning och moral

Sex och samlevnad tar klassiskt upp många ämnen som i olika tider och kulturer varit eller är kontroversiella, några exempel är abortfrågan, onani, sexuell läggning, avhållsamhet samt sex utanför äktenskapet. Enligt Hand (2007) finns det två möjliga sätt att tackla moraliska frågor i klassrummet, antingen ger man eleven faktiskt vägledning i moraliska frågor eller så problematiserar man de moraliska frågorna. Det är vad Hand kallar ”*directive*” eller ”*non-directive*” inställning (s.69). Hand argumenterar i sin rapport varför man inte bör diskutera homosexualitet utifrån ett kontroversiellt perspektiv. Han menar att alla moraliska frågor inte kan undervisas från ett oledande perspektiv, utan att man måste ta ställning i varje moralisk fråga.

Å andra sidan kan en viss typ av moralistisk undervisning leda till att eleverna sätter dövörat till. Nilsson (2008) uppmärksammar den resultatlösa typen av moralistiska undervisning som bedrevs innan 1970-talet:

Gapet mellan ungdomars egen verklighet och undervisningens budskap blev stort och följden blev att ungdomarna såg undervisningen mindre som stöd och mer som något att frigöra sig från, eftersom deras värld och deras sätt att se på tillvaron helt förnekades i undervisningen. (s.2)

Förespråkandet av avhållsamhet är dock fortfarande en levande debatt i många länder. I The Guardian (2004) debatterar Monboit över faran med organisationer som förespråkar avhållsamhet före äktenskapet. Han jämför siffror hämtade från FN som pekar på att idag toppar USA och Storbritannien statistiken över ungdomsgraviditeter av I-länderna (USA 53, Storbritannien 20 och Sverige 7 per 1000 ungdomar). Detta beror enligt författaren på

konservativa kampanjer och svag sexualundervisning i dessa länder, till skillnad från Sverige där man sedan 1970-talet slopat avhållsamhets aspekten som en del av sexualundervisningen.

En nyligen gjord studie visar även att det inte finns något samband mellan program för avhållsamhet och risken för HIV infektion i de undersökta höginkomsttagande länderna (Underhill et al, 2008).

Metod och material

Kvalitativ intervju

Då den första delen av denna studie syftar till att ta reda på hur rektorer ser till att elever får kunskaper i sex och samlevnad valde jag att göra en kvalitativ intervjuundersökning. En kvalitativ intervju genomförs för att få fram empirisk kunskap om personens livsvärld och den intervjuades relation till den (Kvale, 1997, s.34). Syftet med att göra just en intervjuundersökning var att få ett bredare perspektiv på vad rektorer uppfattar som sex- och samlevnadsundervisning. Intervjuerna tar en ansats från en postmodernistisk kunskapstradition, vilket innebär att kunskap inte är en absolut beskrivning av verkligheten utan en "*föreställning om verklighetens sociala konstruktion*" (Kvale i Säfström & Östman, 1999, s.60). Intervjuerna fokuserades på bestämda teman som utgick från rektorernas svar på min första inledande fråga om hur man löser sexualundervisningen på respektive skola. Beroende på hur man väljer att lösa sexualundervisningen tog intervjuerna olika vägar. Kvale (1999) skriver att fokusering av en kvalitativ intervju innebär att man inte använder en strikt struktur för samtalet, och att den intervjuade på så sätt kan uppmärksamma de områden han/hon tycker är viktiga (s.37). De teman som fokuserades var olika former av undervisning (temadagar, kurser), kontinuitet samt uppföljning av kunskaper.

Rektorerna blev på förhand informerade om att intervjuerna skulle behandlas konfidentiellt, dels för att rektorerna skulle våga tala öppet om skolans eventuella brister, då dagens gymnasieskola är utsatt för konkurrenssituation, och dels för att ge utrymme för personliga åsikter.

Intervjuerna genomfördes via konferenstelefon och bandades med diktafon, vilka sedan skrevs ut och analyserades.

Läroboksanalys

För att få ett bredare perspektiv på sexualundervisningen i skolan gjordes också en läroboksanalys. Östman (1999) skriver att skolan är en av de viktigaste institutionerna när det gäller att förändra eller bevara samhället, varför analys av utbildningsdiskurser kan vara en viktig del för att klargöra de existerande alternativen i samhället (s.264-265).

Fyra av de största läroboksförlagen valdes ut och böcker för kurserna Naturkunskap A, Naturkunskap B, Biologi A, Biologi B samt två böcker speciellt skrivna för sex- och samlevnadsundervisning. De valda förlagen var Liber, Gleerups, Natur & Kultur samt Bonniers förlag. För att utföra analysen valde jag att skapa fyra analyskategorier; sexualfysiologi, STD (sexually transmittable diseases), preventivmedel samt relationer.

Eftersom att jag valt att analysera utifrån ett poststrukturellt synsätt, innebär det att det inte finns en "naturgiven" koppling mellan ord och begrepp (Östman, 1999, s.265). För att klargöra vad jag menar med de fyra analyskategorierna kommer här därför en förklaring till dessa begrepp.

Sexualfysiologi lät jag innefattat frågor som är strikt fysiologiska. Jag sökte genom böckerna och fann en stor mängd teman. Dock behövde dessa teman inte begränsas då antalet böcker som berör sexualfysiologi var få. De teman jag valde var som följer; könsorganens anatomi, puberteten, menstruationscykel, erogena zoner, orgasm, onani, människans embryoutveckling och havandeskap, hormoner, befruktning, abort, graviditet och spermieproduktion.

Smittspridning avgränsades som nämnts tidigare till HIV och klamydia. Här fokuserade jag på hur böckerna förklarar hur könssjukdomarna smittar.

I böckerna sökte jag efter kunskap om preventiva metoder både för sexuellt överförbara smitta samt preventivmedel som skyddar mot graviditet.

Slutligen sökte jag också relationsrelaterade texter, som behandlade sociala aspekter av sexuella relationer. Syftet var att uppmärksamma vad böckerna förmedlar i förhållande till normer och värderingar som läroplanen förmedlar.

Resultat

Intervju

Intervjuundersökningen genomfördes via telefon med åtta olika rektorer vid åtta olika skolor i två mellanstora kommuner i mitten av Sverige. Av 22 tillfrågade skolor fick jag åtta positiva svar och tre som tackade nej, resten svarade inte på det elektroniska meddelandet trots upprepade försök.

Varje intervju inleddes med en öppen fråga om hur man löser sex- och samlevnadsundervisningen på den tillfrågade skolan. Från intervjuerna har jag funnit fyra olika kategorier av kunskapskällor som skolorna erbjuder; **hälsosamtal, temadagar, livskunskap och andra nationella kurser** (naturkunskap, biologi och religion). Vidare har samtalen också behandlat frågor om hur eventuell undervisningen följts upp/bedömts samt frekvensen av undervisningen.

För rektorernas anonymitets skull har jag döpt skolorna och rektorerna till varsitt nummer från 1 till 8.

Hälsosamtal (Intervju 2, 4, 6, 8)

I fyra av de åtta samtalen tog rektorerna spontant upp hälsosamtal som en av de källor till kunskap som skolan erbjuder i sex och samlevnad.

Hälsosamtalen hålls på de intervjuade skolorna i första året på gymnasieskolan, vilket utförs av skolans sköterska. Skolhälsovården är enligt skollagen 14 kap 2§ skyldig att undersöka eleverns ”*själsliga och kroppsliga hälsa och verka för sunda levnadsvanor hos dem*”. Flera av rektorerna framhåller att detta inte är undervisning och att det är något som sker på en individnivå, men att eleverna har chans att ställa frågor.

Tre av fyra framhåller att preventivmedelsfrågor brukar tas upp. En av rektorerna, rektor 4, framhåller hälsosamtalet som ett verktyg att komma åt eventuella riskbeteenden. Detta genom att eleverna får fylla i en enkät där man bland annat frågar om eleverna har haft oskyddat sex, dock tillägger han att det finns en risk att de inte svarar ärligt på en sådan fråga. Samma rektor tar också upp att eleverna får kondomer under dessa samtal.

Rektor 8 poängterar att det finns en problematik med att alla inte kommer till hälsosamtalen ”*det är ju ett erbjudande [paus] alla går ju heller inte i skolan fast de borde göra det, så jag kan inte säga att det är 100 % att alla får det*”.

Temadagar

Vid sju av de åtta intervjuade skolorna hade man eller planerade man att ha så kallade temadagar som behandlar sex och samlevnad.

Rektor 1 menar att sexualundervisningen kommer in under många former av teman, bland annat har den aktuella skolan en inriktning mot internationellt arbete och bistånd. Dessa teman behandlar mest de negativa konsekvenserna av sex anser rektorn. Detta är dock något som bara hälften av eleverna läser som inriktning, och rektor 1 medger att *"det [sexualundervisning] kommer in [i teman] men inte i den utsträckning som det borde vara"*. På frågan om RFSU brukade besöka skolan svarade rektorn ja, men var bekymmersam över att det ofta blev fokuserat på fel saker enligt honom. Han menade att det är synd att man alltid lyfter sex och samlevnad utifrån aspekten *"nu är det mer klamydia"* istället för att sex och samlevnad ses som något naturligt och positivt.

Rektor 2 berättar att man brukar ha temadagar i år 2, och att man då bjuder in olika form av föreläsare. Hon poängterar dock att det vissa år händer att dessa temadagar inte blir av. De har inte särskilt uppmärksammat klamydiaspridning på hennes skola, men man diskuterade det inom skolhälsovården året innan. Dock togs ämnet upp så sent att det inte blev av att man jobbade något med det.

Rektor 3 säger att man är en nystartad skola och därför inte har haft någon temadag än, men att man planerar att ha en sådan nästa läsår. De hade då också tänkt bjuda in någon föreläsare. Rektorn påpekar dock att man haft en del kontakt med tjejjouren.

På skola 4 har man tema livskunskap varje år, som gäller hela skolan. Där är kuratorn ordförande för gruppen som anordnar temat. Det är ett brett tema som behandlar allt från att söka jobb till den egna kroppen. Tidigare har denna dag varit lagd på Alla hjärtans dag, men rektorn säger skämtsamt att han funderar på att flytta den till den så kallade klamydiadagen. På alla hjärtans dag har de haft en känd TV-personlighet, Olle Wallner, inbjuden att hålla föreläsningar. Rektorn säger att det brukar *"bli väldigt bra"*. Eleverna får förbereda sig med frågor, och rektorn har uppfattningen att eleverna tycker det är spännande. Han påpekar också att Olle har ett bra förehållningssätt till eleverna. Däremot är han också medveten om att elever med olika trosinriktningar kan reagera olika på dessa föreläsningar. Han berättar om en elev som var rent ut sagt chokad av föreläsningen, och kunde inte ens svara på vad han/hon tyckte om föreläsningen, vidare sa han att *"man skyggar inte för något här, det är inte som de gamla biologilektionerna där det var mer upp till läraren [stannar upp] det är uppe på bordet det kan jag säga i alla fall"*.

Skola 5 har inga temadagar, men rektorn förklarar det med att skolan endast har individuella programmet.

Rektor 6 berättar att de lägger mest krut på 1:or och 2:or och brukar ha temadag en dag per läsår, och då bjuder man in RFSU och ibland anordnar man det själva. Ibland har de stationer som eleverna får gå runt till. I år fick eleverna se på "Patrik 1 och ½", en film som handlar om homosexualitet. Även tjejjouren har varit på skolan och haft tjej- och killgrupper. Man har även haft projektvecka om könssjukdomar, där eleverna fick "fördjupa sig" i varsin könssjukdom och sedan göra en utställning om den.

Vid skola 7 har man ännu inte haft temadag, men man har planerat in en precis innan sommarlovet börjar, eftersom skolan är nyöppnad och rektorn är mån om att även de som går ut år 3 ska få sex- och samlevnadsundervisning. Innehållet på temadagen var inte bestämt ännu vid intervjutillfället. Men dock tror hon att den kommer behandla både sociala och biologiska frågor, därför att både naturkunskapsläraren och samhällskunskapsläraren sitter med i projektgruppen som skall utforma dagen.

Rektor vid skola 8 säger att temadagarna brukar behandla olika ämnen beroende på tendenser och trender i samhället, därför finns det inte ett rullande schema på temadagar om sex och samlevnad. På frågan om de brukar bjuda in RFSU svarar hon att det brukar nog religionsläraren göra, men att de också haft frivilliga RFSU föreläsningar under speciella temadagar i slutet av terminen.

Livskunskap

Två av åtta intervjuade rektorer berättar att de har livskunskap på det individuella programmet. Rektor 2 beskriver att man nog pratar lite allmänt om sexualvanor på kursen, men man får inte betyg i kursen utan ett intyg. På skola 5 berättar rektorn att kursen utgår från elevernas intressen men att det finns en bas att man talar om relationer, skydd och sexuellt överförbara sjukdomar. Kursen är inte obligatorisk och inget betyg ges heller på kursen.

Andra kurser

Det finns en skillnad i hur de intervjuade rektorerna uppfattar att sex och samlevnad tas med i andra nationella kurser. Rektor 1 säger att man följer gymnasieskolans kursplaner och säger med ironisk röst att "Vi ska inte jobba med sex och samlevnad, vilket är ganska så spännande och konstigt" vidare säger han "men däremot ingår det i biologikurserna att man pratar om HIV och AIDS. De bitarna jobbar vi med givetvis".

Däremot påpekar rektor 2 att sex och samlevnad brukar ingå i Naturkunskap B, men säger samtidigt att det inte är en kurs som alla program läser. Även rektor 4 nämner att det kommer in till viss del i naturkunskapen.

Rektor 8 tar upp att man på hennes skola brukar ha sex- och samlevnadsundervisning i religionskursen, och att de som läser omvårdnad och barn- och fritidsprogrammet får sex och samlevnad i sina karaktärskurser. Vidare menar hon att det finns lite i naturkunskapen, och säger vidare att *"de program som har biologi så ingår väl en viss del där då"*. Dock uttrycker hon att man förmodligen inte tar upp det i så stor utsträckning, och att det nog beror på hur bekväm läraren känner sig.

Uppföljning av kunskaper

Rektor 2 berättar att man brukar göra en undersökning som landstinget utformat om liv och hälsa, och där igenom får man ett underlag som man kan diskutera med klasserna på så kallad mentorstid.

Rektor 4 menar att man inte brukar ha några prov för att testa sådana här kunskaper, och argumenterar att det mest handlar om värderingsfrågor. Han menar vidare att det visar sig vad eleverna har för kunskaper i olika enkäter som skolan gör, och han föreställer sig att det kommer upp i olika diskussioner i samband med temadagarna. Rektorn understryker att *"det är ju en stor del av deras vardag sådana här frågor"*.

På skola 5 tror rektorn inte att man följer upp kunskaperna med prov eftersom kursen inte är betygsgrundande.

På skola 6 berättar rektorn att man haft utställningar om sexualundervisning, vilket är ett sätt varpå eleverna fått visa sina kunskaper.

Vid skola 7 hoppas rektorn att den kommande temadagen kommer att följas upp av lärarna, dock inte i form av prov, utan mer i basgruppsliknande situationer.

Kontinuitet, sammanfattning av åtta skolor

Vid skola 1 har rektorn, som tidigare nämnts, uppfattat att sex och samlevnad ej finns med i kursplaner, och sa därför att man inte ska jobba med sex och samlevnad. När jag dock påpekade att rektorn har ett särskilt ansvar så kom det fram att man haft olika typer av teman, men dock inte under rubriken sex och samlevnad. RFSU har också varit på besök på skolan. Men rektorn säger själv att sex- och samlevnadsundervisningen inte kommer in i den utsträckning som det borde vara.

Rektor vid Skola 2 berättade att teman återkommer varje år 2, men att det ibland inte blev av. Det finns sammantaget inte någon kontinuitet med återkommande teman på denna skola.

Skola 3 har ännu inte haft någon temadag eller undervisning i sex och samlevnad, då det är en nystartad skola. Dock påpekar rektorn att *”det måste finnas med, det är skolans plikt att uppfostra eleverna”*.

Vid skola 4 har man temadagar som återkommer varje år, men att man försöker utveckla formerna varje år för temadagarna.

Rektorn på skola 5 menar att det som erbjuds på denna skola är livskunskap, en frivillig kurs som ej betygssätt. Det är inte säkert att alla elever läser denna kurs.

På skola 6 hävdar rektorn att man har temadagar varje år i sex och samlevnad.

Eftersom skola 7 är nystartad är det för tidigt att säga något om kontinuiteten, men eftersom man är mån om att år 3 ska få sexualundervisning kan man anta att det kommer att fortsätta i samma anda.

På skola 8 följer temadagarna trender och tendenser i samhället, det är alltså inte säkert att man uppmärksammar sex och samlevnad som tema varje år. Rektorn påpekar dock att: *”förhoppningsvis under de tre år man går hos oss så har man mött på det [sexualundervisning] på något sätt”*.

Läroboksanalys

Totalt har 23 läroböcker behandlats från fyra av de största bokförlagen som tillhandahåller litteratur för gymnasieskolan idag; Liber, Bonnier, Gleerups samt Natur & Kultur. Två av böckerna behandlar enbart sex och samlevnad, resterande litteratur är avsedda för kurserna Naturkunskap A, Naturkunskap B, Biologi A och Biologi B. Här presenteras resultatet först från kurslitteraturen för respektive kurs, och sedan de två fristående böckerna; *Sex och samlevnad – ur ett biologiskt perspektiv* och *Sex och relationer*.

Naturkunskap A

Naturkunskap A är idag ett så kallat kärnämne på gymnasieskolan, detta innebär att ämnet ingår i alla nationella program och specialutformade program på gymnasiet (Utbildningsdepartementet, 1992). Inga mål i kursplanen för Naturkunskap A indikerar sex- och samlevnadsundervisning i ämnet (Skolverket, 2000c).

Totalt analyserades 10 böcker skrivna för Naturkunskap A (se tabell bilaga 1). I ett fall var boken skriven både för Naturkunskap A samt Naturkunskap B (Natur & Kultur), samt två böcker både för Naturkunskap A och Biologi A (Liber). Endast en av böckerna tar upp ett helt avsnitt som behandlar sex och samlevnad, vilket är kursboken för Naturkunskap AB (Liber).

Fysiologi

Av de 10 analyserade böckerna tar endast Naturkunskap AB (Liber) upp fysiologirelaterade ämnen så som puberteten, menstruation, könsorganens anatomi och havandeskap under kapitlet ”signaler i kroppen” (s.342-354).

STD

I tre av de 10 böckerna finns beskrivningar om HIV; Biologi A med Naturkunskap A (Liber), Naturkunskap A Frank Röd (Liber) samt Naturkunskap AB (Liber). Endast AB boken tar även upp andra könssjukdomar.

Biologi A/Naturkunskap A (Liber) tar upp HIV under titeln virusförökning, det nämns inget närmare om hur HIV smittar eller hur man kan skydda sig (s.160).

Naturkunskap A, Frank Röd (Liber) nämner HIV under titeln virus – levande eller inte (s.59), här framgår att HIV smittar via fyra vägar; sex, blodtransfusioner, mor till barn och via infekterade sprutor. Det nämns inget om skydd.

Naturkunskap AB har ett helt uppslag som behandlar olika könssjukdomar, däribland HIV och klamydia (s.348-349). Det framgår av texten att sjukdomar som smittar via samlag räknas som sexuellt överförbara sjukdomar. Samlag definieras som ”*Under samlaget förs mannens penis fram och tillbaka i slidan.*”(s.347) Närmare beskrivs inte hur varje sjukdom smittar.

Preventivmedel

Endast Naturkunskap AB boken tar upp olika preventivmedel (s.349). De preventivmedel som nämns är; kondom, pessar, spiral, p-skum, salva, ovaler, p-piller, kombinationspiller, mini-piller.

Relationer

Två böcker tar upp avsnitt som behandlar sociala aspekter av sexuella relationer; Ellips Naturkunskap kurs A (Natur & Kultur) samt Naturkunskap AB (Liber).

I Ellips Naturkunskap kurs A finns under ett avsnitt kallat *Naturen* ett uppslag som behandlar ”*hur man hittar den ’rätta’?*”. Här beskrivs att val av partner är något som hjärnan gör och att utseende och lukt är avgörande. Man hävdar vidare att:

När det gäller utseendet tycker man i allmänhet att ett symmetriskt ansikte är mer tilltalande än ett osymmetriskt. (...) Kvinnan har omedvetet alltid varit noggrannare när det gäller valet av partner – hon investerar mer i sin avkomma. Hon har valt bästa möjliga arvsanlag hos mannen och kanske att få hjälp med avkomman i stället för trevligt sällskap. Kanske är det doften hos en man som skvallrar om den genprofil som han har. Inte sällan väljer kvinnan en man som påminner om hennes pappa. (s.50)

Författaren skriver vidare att det inte är omöjligt för någon att hitta en partner:

Vi lever nu i ett mångkulturellt samhälle med många olika livsstilar. Du kan bli kär i en person med annan kultur eller annan religion. Du kan ha annan sexuell läggning än dina föräldrar eller kamrater och finna en älskad vän, eller kanske flera. Om du är handikappad finner du också en livskamrat. Det som är viktigast för en människa är att bli respekterad för den man är. (s.50)

I övrigt finns inte något i boken som kan beskrivas som sex och samlevnadsrelaterat.

I Naturkunskap AB (Liber) skriver man om sexualitet och relationer i ett kapitel kallat *"Lust och olust"*:

Man kan inte säga att ett visst sexuellt beteende är 'normalt'. Tradition, moral, religion, lagar och normer skiljer sig världen över och påverkar starkt vårt handlande.(s.344)

Naturkunskap B

Kursen Naturkunskap B är en gemensam kurs för samhällsvetenskapsprogrammet (Skolverket, 2000a). Sex och samlevnad finns inte nämnt i kursplanen, dock framgår att följande mål efter kursens avslutande skall ha uppnåtts av eleverna; *"kunna beskriva den levande organismens byggnad och funktion från molekylär till organnivå"* samt *"ha kunskaper om livsstilens betydelse för hälsan"* (Skolverket, 2000a)

Analysen behandlade fyra böcker, varav två hade sex och samlevnad som egna avsnitt.

Fysiologi

Tre av fyra böcker berör fler än ett av de valda sexualfysiologiska teman.

Som tidigare nämnts hade Naturkunskap AB (Liber) behandlat puberteten, könshormoner, menstruation, könsorganens anatomi och havandeskap under kapitlet *"signaler i kroppen"* (s.342-354).

Även Bonniers Naturkunskap B behandlar kapitlet *"Sexualitet, lust och erotik"* bland annat könsorganens anatomi, erogena zoner, orgasm och onani (s.29-47).

Gleerups Naturkunskap B tar inte upp könsorganens anatomi, men berör menstruationscykeln, könshormoner och även människans fosterutveckling.

Libers NATURkunskap B berör endast könshormoner under kapitlet *Människans hormonsystem* (s.172).

STD

Alla fyra Naturkunskap B böcker behandlar HIV, men på något olika sätt. Precis som tidigare nämnts har Naturkunskap AB (Natur & Kultur) ett helt uppslag som behandlar STD; HIV, herpes, kondylom, klamydia, syfilis och gonorré (s.348-349). Det framgår av texten att sjukdomar som smittar via samlag räknas som sexuellt överförbara sjukdomar.

I Naturkunskap B (Gleerups) nämns HIV under titeln VIRUS (s.143), där framgår ej hur smittan förs vidare, utan det förväntas vara underförstått då författaren skriver: *"I Afrika där smittan troligen funnits längst är den heterosexuella spridningsvägen vanligast"*. Denna bok uppmärksammar i övrigt inte några andra sexuellt överförbara smittor.

Bonniers Naturkunskap B bok tar upp klamydia, gonorré, HIV, herpes och kondylom. Smittvägen för klamydia tas inte upp explicit. Smittvägen för HIV beskrivs som följande: *"Viruset finns i kroppsvätskor, bland annat i blod, sperma och slidsekret och smittar genom att det uppstår små sår på könsorganet vid sex"* (s.45).

I Libers Naturkunskap B bok finns ett avsnitt (s.32-37) som till största del behandlar HIV och AIDS. Här beskrivs anledning till att förhållandevis många sjukdomar överförs sexuellt av att könsorganen har slemhinnor som är tunna och inte ger ett lika bra mekaniskt skydd som vår hud. Det framgår inte närmare om smittvägar.

Preventivmedel

I alla utom Gleerups bok uppmärksammas preventionsmetoder. I Bonniers upplaga finner man information om preventivmedel under rubriken *"kondomkunskap"* (s.47). Här framgår att *"säkert sex"* kan innebära att man smeker varandra utan penetrering, men att vid penetrering är kondom det enda skyddet mot smitta och graviditet. I Libers upplaga av Naturkunskap B nämns att kondomanvändandet har gått ner under 1990-talet vilket inneburit att fler könssjukdomar spridits (s.32). I övrigt finns ingen information om preventiva metoder. Som nämnts tidigare finns en rad preventivmedel nämnda i Naturkunskap AB (Natur & Kultur); kondom, pessar, spiral, p-skum, salva, ovaler, p-piller, kombinationspiller, mini-piller (s. 349-350). Det framgår också att kondom är det bästa skyddet mot sexuellt överförbar smitta.

Relationer

Upplagan skriven av Gleerups tar inte upp några relationsfrågor.

I Bonniers upplaga inleds kapitlet med *"Vår sexuella historia"* och *"Är jag normal?"* (s.29-32). I denna text framgår att

Naturvetenskapen och biologin har inget att säga om ett beteende skall kallas för naturligt eller inte naturligt eller vad som bör betraktas som bra eller dåligt. Naturvetenskapen kan bara beskriva hur vi fungerar fysiskt. (...) Frågan är om det alls är eftersträvänsvärt att vara normal. När det gäller känslolivet och frågor kring sexualitet och samlevnad har det väldigt liten betydelse om man håller sig innanför normalkurvans gränser, då finns det inga av naturen givna regler. Man kan gilla partners av det egna könet eller det motsatta och olika människor kan vilja bli tillfredställda på olika sätt. (s.32)

Som nämnts tidigare har Naturkunskap AB (Natur & kultur) liknande Bonniers greppat normalitetsproblematiken, se ovan (s.21)

I Libers upplaga finns sociala aspekter av HIV uppmärksammade, där behandlas vikten av att de smittade tas om hand utan att bli diskriminerade (s.37).

Biologi A

Kursen biologi A är en gemensam kurs på naturvetenskapliga programmet (Skolverket, 2000d). Sex och samlevnad nämns inte uttryckligen i kursplanen. Av de fem studerade böckerna har inget eget kapitel om sex och samlevnad.

Fysiologi

Ingen av böckerna tar upp fysiologi relaterat till sex och samlevnad.

STD

I två böcker nämns HIV, bara en av dem tar upp smittvägar.

I Spira Biologi A (Liber) finns ett kapitel om virus där HIV fått ett eget stycke. Här framgår att ”sjukdomen överförs sexuellt men också via blodtransfusion och kontaminerade (smittade) sprutspetsar” (s.29). Som tidigare nämnts tar Biologi A/Naturkunskap A upp HIV under titeln virusförökning, det nämns inget närmare om hur HIV smittar eller hur man kan skydda sig (s.160).

Preventivmedel

Ingen av böckerna behandlar preventivmedel.

Relationer

Ingen av böckerna behandlar relationer.

Biologi B

Kursen biologi B läses inom inriktningarna naturvetenskap och miljövetenskap inom det naturvetenskapliga programmet (Skolverket, 2000e). Sex och samlevnad nämns inte explicit i kursplanen, dock framgår att eleverna skall: ”ha kunskap om reglering av och samspel mellan människans organsystem” (Skolverket, 2000e)

Ingen av de fem analyserade böckerna hade ett eget kapitel om sex och samlevnad.

Fysiologi

Samtliga böcker behandlade menstruationscykeln och könshormoner. Endast Liv i utveckling B behandlade könsorganens anatomi (s.171), detta i kapitlet som behandlar utsöndring. Denna

bok beskriver även befruktningen (s.48). Glerups upplaga behandlar graviditet, spermieproduktion (s.162), befruktning (s.167), abort (s.170). I Libers upplaga behandlas befruktningen (s.196), abort (s.202) och könsmognad (s.202). I Bonniers upplaga behandlas inget humansexualfysiologiskt förutom menstruationen och könshormoner (s.142).

STD

Alla fem böcker tar upp HIV, men endast en bok nämner klamydia. Liv i utveckling B (Natur & Kultur) skriver att klamydia är Sveriges vanligaste könssjukdom under kapitlet "*Dagens bakterier*" (s.18). Vidare finns ett kapitel om "*HIV-virus överförs med blod*" (s.141), där nämns fyra smittvägar; mellan sprutnarkomaner, blodtransfusioner, moder till foster samt "*från smittad som inte använder kondom vid samlag*". Spira Biologi B (Liber) har ett fördjupningsavsnitt (sk. nyckelhål) som behandlar HIV och AIDS, där beskrivs smittspridning på följande sätt:

HIV kan överföras vid oskyddat sexuell umgänge, blodtransfusioner, sprutor (narkomaner) och från mor till barn vid förlossning eller amning. Eftersom HIV finns i blod, sädesvätska, slidsekret och bröstmjölk kan smittan bara överföras när dessa kommer i kontakt med slemhinnor. (s.170).

Libers andra Biologi B bok tar upp ett avsnitt om HIV och AIDS där man tar upp samma fyra smittvägar (s.128), och skriver att:

Viruset finns framför allt i blod, sperma, och lymfvätska. Även tårar och saliv innehåller små mängder virus hos infekterade personer, men viruset överförs inte via vardagliga kontakter som handslag eller kramar eller genom att man använder samma bestick eller porslin. Sexuella kontakter utgör däremot i högsta grad en risk. Kondom minskar risken men skyddar inte fullständigt. (s.129)

I Glerups upplaga finns ett stycke tillägnat HIV (s.180), här framgår inte vilka vägar som HIV smittar.

Bonniers nämner HIV i cellbiologiska sammanhang, så som retrovirus (s.34). Det framgår inte på vilket sätt HIV smittar.

Preventivmedel

Endast en av de fem böckerna tar upp fler än två preventivmedel. Biologi B (Liber) tar upp kondom, p-piller, spiraler, p-spruta, p-stavar, pessar och spiraler (s.197). Libers andra bok, Spira Biologi B nämner endast kondom, och det under kapitlet om HIV och AIDS. Här står att kondom skyddar "*om kondomen sitter på under hela samlaget – och inte går sönder*" (s.170). Bonniers upplaga nämner att det finns kemiska och mekaniska metoder för att förhindra befruktning, men skriver bara explicit om p-piller (s.143). Glerups nämner endast p-piller (s.162).

Relationer

Endast en av böckerna har ett avsnitt som behandlar relationer, Spira Biologi B (Liber) skriver om *"kärlekens biologi"* (s.234). Inledningsvis i texten skriver man att innehållet bör tas med *"en nypa salt"*. Författaren menar att det inte forskats så mycket på området och att studier ofta gjorts på andra djur än människan. Texten behandlar sedan olika hormoner som är inblandade i förälskelse och kärlek. Bland annat skriver man att:

Kärleken kan delas in i två faser, förälskelsefasen som för oss samman och kittningsfasen som hjälper oss att hålla ihop tillräckligt länge för att den eventuella avkomman ska hinna växa upp. Efter en tid – högst två, tre år – brukar förälskelsefasen gå över, vare sig man vill det eller inte, och halten av signalämnen i hjärnan återgår till normal nivå. (...) Dessa hormoner förstärker känslan av trygghet och hjälper därför till att kitta samman paret och att öka känslan av gemenskap (s.234-235)

Sex och samlevnad – ur ett biologiskt perspektiv

Boken *Sex och samlevnad – ur ett biologiskt perspektiv* är tryckt i sin första upplaga år 2008 (Liber) och är författad av Janne Karlsson, biologi, kemi och livskunskapslärare i Farsta. Det framgår av Libers förlags hemsida att *"målgruppen är gymnasieelever som är nyfikna på den naturvetenskapliga aspekten av sexualitet och samlevnad."* Vidare står att boken är lämplig för kurserna Naturkunskap A och B samt Biologi A och B (Liber.se, 090517).

Sexualfysiologi

Boken omfattar många olika sexualfysiologiska områden, där bland anatomi (s.47), fosterutveckling och befruktning (s.55) abort (s.57), *"Vad händer i kroppen när vi har sex"* (s.51) vilket behandlar orgasm, erogena zoner mm.

STD

Boken tar upp flera olika smittsamma könssjukdomar däribland HIV och klamydia. Boken beskriver att klamydia smittar genom samlag och andra oskyddade sexuella kontakter (s.65). Karlsson beskriver att HIV finns i olika kroppsvätskor, framförallt sperma och blod *"vilket innebär att man kan få HIV via orena sprutor och samlag. Men HIV smittar inte via andra slags mänskliga kontakter."*

Preventivmedel

På sidan 72 finns en tabell där följande preventivmedel beskrivs; kondom, p-piller, minipiller, p-spruta, kopparspiral, hormonspiral, pessar.

Relationer

Boken inleds med att diskutera vad som menas med ett naturligt beteende (s.11). Författaren menar att ett naturligt beteende har en genetisk förutsättning som har ett överlevnadsvärde i vissa situationer. Men, tillägger författaren, att bara för att ett beteende är naturligt innebär det inte att alla människor utövar det. Vidare skriver författaren att kulturer bestämmer vilka beteenden som godtas. I nästa kapitel behandlas människans ursprung, och Karlsson skriver att *"Så vitt man vet har monogami alltid varit den vanligaste parbildningsformen hos människan."*(s.13) Vidare finns ett kapitel om kärlek under titeln: *"Det är kärleken som håller oss samman"* (s.19). Författaren konstaterar att människor inte har sex bara för fortplanta oss utan också för njutnings skull. Vidare skriver han *"I likhet med många andra djur så konkurrerar hanarna oftare intensivare om honorna än det omvända"*.(s.19)

Ett kapitel behandlar kön, där kan man läsa om *"Skillnader mellan könen"* (s.48), här framgår att trots att skillnaderna är små i jämförelse med andra djur så är de ändå tydliga. Detta exemplifieras förutom fysiska attribut med följande:

Flera undersökningar tyder på att män i genomsnitt har större förmåga till rumsligt tänkande, matematisk problemlösning, och är mer tävlingsinriktade och beredda att ta risker, medan kvinnor har större verbal förmåga och bättre detaljminne. Kvinnor är också bättre på att tolka olika ansiktsuttryck. Men det finns en stor personlig variation i dessa egenskaper. Skillnader i egenskaper är större mellan olika individer än vad den är mellan de två könen! (s.48-49)

Vidare förklarar han att de små skillnaderna förstärks av omgivningens förväntningar. I slutordet av boken tar författaren upp att det biologiska perspektivet inte är "sanningen". Karlsson skriver att det perspektivet ger mekaniska förklaringar till naturfenomen men kan inte ge svar på var som är vackert, fult, bra eller dåligt, moraliskt eller omoraliskt.

Sex och relationer

Boken är skriven av sexualupplysaren Sandra Dahlén, och kom ut i första upplagan år 2007 (Liber förlag). Enligt Libers hemsida passar boken för gymnasiekurserna Naturkunskap A, B, Biologi A, B samt Samhällskunskap A, B, och C.

Sexualfysiologi

Boken behandlar *"Våra könsorgan"* (s.32): där anatomi beskrivs, tar även upp problematik kring mödomshinnan. Vidare behandlas onani och sex under kapitlet *"Ett bra sexliv"* (s.41).

STD

Under kapitlet *"När ska man kolla upp sig?"* (s.34) nämns klamydia som en vanlig könssjukdom som man kan ha utan att det märks. Det framgår inte hur det smittar. HIV nämns inte.

Preventivmedel

Kondom nämns som det enda skyddet mot könssjukdomar. Mot graviditet nämns att det finns massor av alternativ, vilka inte nämns närmare. Dock påpekas att ”säkra perioder” och ”avbrutet samlag” inte brukar fungera.

Relationer

Mer än halva boken behandlar sociala aspekter av sexuella relationer. Boken inleds med kapitlet ”Vad är normalt” s.7, vilket bland annat behandlar vad som anses som normalt förändras över tid, och författaren skriver också att ”det behöver ju inte vara något fel att vara ovanlig” (s.7). Dock påpekar författaren att det är viktigt att samhället har regler som skyddar mot övergrepp.

Vidare behandlar författaren köns begreppet under kapitlet ”Besatthet av kön” (s.11). Författaren skriver om genussystemet och uppdelning i samhället av manligt och kvinnligt. Hon skriver vidare att alla de egenskaper vi kopplar till kön inte har med biologi att göra utan bottnar i kulturen.

Författaren skriver också om relationer under kapitlet ”Kärlek” (s. 17), om att vara kär, obesvarad kärlek, problem med att få stånd och att bli våt, pressen att vara två i ett förhållande, destruktiva förhållanden och om våld mm.

Vidare finns också ett kapitel som behandlar sexuella övergrepp i kapitlet ”Gränser - var går de?” (s.27).

Diskussion

Sporadisk undervisning

Resultaten från denna undersökning indikerar att elevers möjligheter till sexualundervisningen i dagens gymnasieskola är sporadiska. De möjligheter som erbjuds elever varierar mellan olika skolor och även inom skolorna, vilket överensstämmer med vad Skolverket fann 1999 i sin kvalitetsundersökning av sex- och samlevnadsundervisningen (Skolverket, 2000b, s.52). Trots att det nu gått över tio år sedan undersökningen gjordes har inte sex- och samlevnadsundervisningen blivit tydligare beskriven i läroplanen, och enligt min mening, därmed inte likvärdig för alla elever på gymnasieskolan.

Min undersökning visar också att det finns rektorer som uppfattar att avsaknaden av sex och samlevnad i kursplaner innebär att området ligger utanför gymnasieskolans bord: *"Vi ska inte jobba med sex och samlevnad, vilket är ganska så spännande och konstigt"*. Dock uppmärksammar alla skolor olika former av undervisning/kunskapsinhämtande som innefattar hälsosamtal, temadagar, samt lokala och nationella kurser. Uppseendeväckande är att rektorerna i hälften av de studerade fallen lägger ansvar på skolsköterskan, och att flera rektorer menar att kunskapsinhämtandet sker via de så kallade hälsosamtalen. Skolverket nämner också i sin granskning 1999 att ett stort ansvar ofta läggs på skolhälsovården (Skolverket, 2000b, s.93), även fast skolsköterskan ofta inte är formellt tilldelad uppgiften (s.72).

I de flesta av de intervjuade skolorna (sju av åtta) tog rektorn sitt ansvar för sex- och samlevnadsundervisningen i form av temadagar. Men endast på två av skolorna fanns kontinuitet, där sex och samlevnad var ett återkommande tema varje år. Denna erfarenhet gör att jag ifrågasätter likvärdigheten, att alla elever får samma möjligheter till undervisning. Skolverket poängterar att alla elever enligt skollagen har rätt till en likvärdig utbildning, och att sexualundervisningen är avhängig ledningens samordning (Skolverket, 2000b, s.69). Det är också osäkert om enstaka temadagar är tillräckliga för att belysa den bredd av områden som sex och samlevnad innefattar. Resultatet visade också att formerna för temadagarna skiljer sig mellan skolorna, med variation med allt från inbjudna föreläsare till filmvisning. Det visade sig att inställningen hos rektorerna till dessa temadagar också varierade, en rektor menade att man uppmärksammade fel saker på temadagarna, medan en annan var stolt över att man inte skyggade för att ta upp känsliga ämnen. En viktig uppföljning av denna studie skulle därför vara att undersöka kvaliteten av undervisningen utifrån olika perspektiv så som HBT och jämställdhet, samt att även titta närmare på om dessa temadagar har tydliga lokala mål, eller om utformningen är slumpmässig.

Lokala kurser som berör sex och samlevnad hade man på två av de intervjuade skolorna, vilket gällde det individuella programmet. Skolverket (2006b) uppmärksammade att många skolor strider mot gymnasieförordningen när de skapar lokala kurser som är obligatoriska och utan betyg. På de intervjuade skolorna var kurserna dock inte obligatoriska, men det gavs inget betyg i kursen.

Prov och betygssättning av elevers kunskaper i sex och samlevnad ansågs inte på 1940-talet nödvändigt (Lennerhed, 2002, s.131), förmodligen därför att ämnet var tabu. Det är vanskligt att utifrån denna begränsade undersökning säga att det idag **inte** finns någon uppföljning av elevernas kunskaper i sex och samlevnad på gymnasieskolorna, men betygssättning och prov tenderar att vara sällsynta. Däremot poängterar flera rektorer att elevernas kunskap visar sig i olika enkäter och utställningar. En rektor hoppas att lärarna följer upp kunskaperna, inte i form av prov men mer i samtalsform. Även en annan rektor förklarar varför de inte följer upp temadagarna med prov med att sex och samlevnad handlar om värderingsfrågor, det finns med andra ord inget rätt och fel. Jag ställer mig dock frågande till om det inte är likadant med de flesta ämnen, att det inte finns tydliga rätt och fel.

Dessutom premieras förmågan att kunna analysera i mer eller mindre alla betygskriterier i de nationella kursplanerna för gymnasieskolan, vilket inte hindrar att man använder prov som uppföljning. Givetvis kan man också argumentera för att det faktiskt finns delar av sex och samlevnad som kan testas med rätt och fel, t ex som preventivmedelskunskap, fysiologi etc.

Rektorernas åsikter väcker andra frågor, varför denna motvilja till prov? Finns det en generell motvilja till prov som uppföljning, att man då hamnar i fällan om *det enkelt mätbara*? Eller har sex och samlevnad som kunskapsområde en särställning mot andra kunskapsområden? Kanske handlar det om att bejaka elevernas integritet? Dessa frågor kan inte denna undersökning besvara.

Nationella kurser

Det fanns en skillnad bland rektorerna i hur de uppfattade att sex och samlevnad tas upp i nationella kurser. En rektor gav uttryck för att man inte jobbar med sex och samlevnad då det inte förekommer i några nationella kursplaner, förutom HIV och AIDS som enligt rektorn finns med i biologikurserna. En annan rektor menade att det brukar tas upp i Naturkunskap B, medan en tredje sa att generellt ingår "väl" en viss del i biologikurserna och naturkunskapen. Detta motsägande resultat kan ha sin förklaring i att sex och samlevnad inte uttrycks explicit i någon av kursplanerna, men dock finns sex och samlevnad som kunskapsområde med i flera läromedel. Av de 21 studerade kursböcker i Naturkunskap A (10st) och B (4st), Biologi A (5st) och B (5st) hade endast två **Naturkunskap B** böcker fristående kapitel som behandlade sex och samlevnad¹. En av de två böckerna täcker både kurserna A och B, men eftersom

---

¹ Observera att några av böckerna är anpassade för flera kurser varför de dubbelräknats.

ingen av de andra nio Naturkunskap A böckerna behandlar sex och samlevnad som egna kapitel kan man anta att sex och samlevnadskapitlet tillhör B delen av boken (står ej angivet i boken).

Trots att bara två kursböcker tar upp sex och samlevnad som egna kapitel finns spridda kunskaper om de fyra valda analyskategorierna i många av de andra kursböckerna. Särskilt mycket återfinns i Naturkunskap B samt Biologi B böckerna, vilket förmodligen förklaras av kursplanerna, där Naturkunskap B talar om att eleverna skall ha kunskaper om livsstilens betydelse för hälsan och kunskaper om den levande organismens byggnad, och i Biologi B skall eleverna få kunskap om människans organsystem (Skolverket, 2000a, 2000e). I Naturkunskap A och Biologi A böckerna fann jag väldigt lite skrivet om de kategorier som valdes ut.

De två ytterligare böcker som analyserades, vilka är skrivna särskilt för sex- och samlevnadsundervisning täcker med olika bredd de fyra analyskategorierna. Böckerna är rekommenderade av förlaget (Liber) till kurserna Naturkunskap A, B, Biologi A, B och för boken *Sex och relationer* även kurserna Samhällskunskap A, B och C.

Analyskategorierna

De teman som jag valde i den fysiologiska analyskategorin finns inte representerade i varken Naturkunskap A eller Biologi A kursböckerna. Naturkunskap A är den enda naturvetenskapliga kurs som är obligatorisk för alla program på gymnasiet, varför jag tycker det är märkligt att den biologiska delen av sexualundervisning inte finns uttryckt i kursplan eller litteratur. Man kan argumentera att detta bör vara avhandlat på grundskolan, men då många har sin sexuella debut under gymnasietiden menar jag att detta är aktuellt även för gymnasieskolan (Tegnell, 2008). Däremot finns det i Naturkunskap B och Biologi B en hel del sexualfysiologiska teman representerade. Dock bör man hålla i minne att dessa kurser vänder sig till en liten del av gymnasiets alla elever. Naturkunskap B gäller alla samhällsvetare och Biologi B är en inriktningskurs på det naturvetenskapliga programmet. Även om Naturkunskap B och Biologi B böckerna vidrör en hel del teman är alla böcker ofta inte heltäckande. I Naturkunskap B berör 3 av 4 böcker mer än ett av de valda sexualfysiologiska teman, och endast hälften berör särskilt könsorganens anatomi. Av de fem studerade Biologi B böckerna hade enbart en bok fakta om könsorganens anatomi, medan alla fem behandlade bland annat menstruationscykeln. Vilken tradition som ligger bakom varför viss kunskap finns i alla böcker, medan annan inte finns med är svår att utröna, men förmodligen har variationen sitt ursprung från den ej detaljstyrda läroplanen. Variation kan vara en rikedom, men frågan är om utbildningens likvärdighet blir säkrad i detta decentraliserade skolsystem (Pierre, 2008, s.9).

Dock har de två nyutkomna böckerna från Liber som särskilt inriktats mot sex och samlevnad, båda ett kapitel som avhandlar människans sexualfysiologi, särskilt *Sex och samlevnad – ur ett biologiska perspektiv*, men även *Sex och relationer*.

När det gäller smittsamma könssjukdomar är HIV den sjukdom som nämns oftast. Dock är det vanligt att man inte nämner hur HIV smittar, utan använder HIV som exempel på ett retrovirus. De böcker som ändå nämner smittvägar varierar en hel del i beskrivningen av detta. Som diskuterats i inledningen finns det undersökningar som tyder på att många ungdomar inte vet att HIV smittar via oralsex, vilket är en smittväg som inte nämns explicit i någon av de studerade böckerna. Dock finns den sexuella smittvägen bland annat beskriven som samlag, sex, sexuella kontakter, sexuellt umgänge samt att HIV finns i kroppsvätskor som slidsekret, blod och sperma. I Gleerups Naturkunskap B bok förväntar sig författaren att det är underförstått hur HIV smittar. Det skulle med andra ord i många fall behöva förklaras närmare vad man avser i sina beskrivningar av smittvägar. Väldigt få böcker skriver ingående om klamydia, Sverige vanligaste könssjukdom. Inget nämns i Naturkunskap A eller Biologi A. Även Biologi B litteraturen saknar fakta om andra könssjukdomar än HIV. Vanligare är det dock i Naturkunskap B. Kan man alltså anta att samhällsvetare har större kunskap om Sveriges vanligaste könssjukdom än naturvetarelever? Givetvis borde det vara en kunskap som alla elever får tillgång till. I de specialutformade böckerna för sex och samlevnad finns flera olika STD omnämnda i *sex och samlevnad - ur ett biologiskt perspektiv*, men i *Sex och relationer* nämns i huvudsak bara klamydia. Beroende på vad man har för syfte med att skriva en text kan det givetvis vara olika relevant vad man tar upp angående STD. Att skriva om alla könssjukdomar kanske gör att man inte får med sig kunskap om någon, och att det kanske är mer effektivt att framhäva just klamydia som ju är vanligast.

Preventivmedel omnämns inte i varken Naturkunskap A eller Biologi A litteraturen. Likt de andra analyskategorierna finns mer att hitta i Biologi B och Naturkunskap B böckerna, dock främst i Naturkunskap B. I Biologi B är det vanligt att man bara nämner p-piller som preventiv metod, och då i samband med ett kapitel om hormoner. Kondomkunskap är något som endast Bonniers Naturkunskap B bok behandlar, vilket förmodligen är viktig kunskap då en nyligen gjord studie av RFSU visar att en femtedel av svenska ungdomar (15-20 år) inte använder kondom (RFSU, 2009a).

Relationer i böckerna

En spännande del av kursböckerna är de som vågat sig på att tala om relationer. I den annars så tunna utbudet av sexualkunskap har ändå en av Naturkunskap A böckerna skrivit om "*hur man finner den 'rätta'*" (Ellips Naturkunskap A, Natur & Kultur, 2007). Texten har ett biologistiskt synsätt, som gränsar till det extrema. Syftet är att beskriva med biologi hur man finner en livskamrat, men jag ställer mig frågande till hur en 16-åring tolkar följande textavsnitt: "*När det gäller utseendet tycker man i allmänhet att ett symmetriskt ansikte är*

mer tilltalande än ett osymmetriskt. (...) Kvinnan har omedvetet alltid varit noggrannare när det gäller valet av partner – hon investerar mer i sin avkomma.”(s.50) Det kan inte komma som en överraskning för författaren att många unga tjejer och killar har dåligt självförtroende, och vad förmedlar en sådan text? Dessutom finns ingen källhänvisning, och man får lita på författarens ord: ”Kanske är det doften hos en man som skvallrar om den genprofil som han har. Inte sällan väljer kvinnan en man som påminner om hennes pappa.”. (s.50) Författaren skriver vidare att alla kan träffa någon: ”Om du är handikappad finner du också en livskamrat. Det som är viktigast för en människa är att bli respekterad för den man är.” (s.50) Det här är vad Hand (2007) typiskt kallar ”directive” moralistisk vägledning, där författaren tar ställning för vad som är rätt och fel, men blir läsaren övertygad? Förmodligen känner sig den som är funktionshindrad stigmatiserad i en sådan text, varför skulle det överhuvudtaget vara relevant att skriva detta? Även om författaren till Ellips Naturkunskap A inte medvetet försökte säga vad som är bra eller dåligt blir förståelsen av texten att det finns av evolutionen givna regler för sexuallivet.

Flera Naturkunskap B böcker berör normalitet, däribland Naturkunskap AB (Natur & Kultur) och även Bonniers Naturkunskap B, syftet är troligtvis att besvara unga personer som funderar på frågan ”Är det normalt att känna så här?”. Nästan som ett svar på Ellips text om att finna den rätta skriver författaren till Bonniers Naturkunskap B att ”Naturvetenskapen och biologin har inget att säga om ett beteende skall kallas för naturligt eller inte naturligt eller vad som bör betraktas som bra eller dåligt.” (s.32)

I Biologi A böckerna återfanns ingenting som behandlar relationsfrågor.

Men dock återfinns en hel del relationsperspektiv i de två nyligen utgivna sex- och samlevnadsböckerna från Liber förlag; *Sex och samlevnad - ur ett biologiskt perspektiv* och *Sex och relationer*. Författaren till den biologiskt inriktade boken poängterar i slutordet att biologin endast ger mekaniska förklaringar till naturfenomen, och att det inte är naturvetenskapens sak att säga vad som är rätt och fel. Men frågan är om detta borde ha belysts tidigare i boken? Jag ställer mig undrande till författarens val av ”fakta”, hur fostrar vi våra elever med följande text: *I likhet med många andra djur så konkurrerar hanar oftare mer intensivt om honor än det omvända.* (s.19) Vad denna text gör, enligt min mening, är att skapa kön, vad genusforskare kallar dikotomisering av könen (Hirdman, 1988). För att bredda perspektivet tillägnar dock Karlsson ett helt kapitel till könsfrågan. Han poängterar att skillnaderna är små, men väljer ändå att ta upp att undersökningar (ej specificerat vilka) som visat på skillnader mellan könen så som rumsligt tänkande, problemlösning, tävlingsinriktning, risktagning, verbal förmåga och detaljminne. Vidare skriver han att skillnaderna är större mellan individer än mellan könen. Han tillägger också att dessa skillnader mellan könen förstärks av omgivningens förväntningar. Jag ställer mig frågande till syftet med denna text? Min åsikt är också att risken finns att sådana iakttagelser skapar självuppfyllande profetior, givetvis kan man inte förbjuda viss ”kunskap”, men just

påståendet att detta är ett biologiskt faktum bidrar säkerligen till att förstärka dem. Det är en delikat fråga hur man ska behandla frågor om kön, kanske hör de bättre hemma som diskussionsfrågor snarare än som ”fakta”.

Den andra boken av Liber, *Sex och relationer*, behandlar till väldigt stor del relationsfrågor. Boken tar upp många viktiga frågor som normalitetsbegreppet, könsbegreppet, om att vara kär, prestationsångest, destruktiva förhållanden, sexuella övergrepp och våld. Kön diskuteras utifrån ett genusperspektiv, där manligt och kvinnligt ses som något som förändras över tid. En kombination av båda böckerna utgivna av Liber skulle säkert kunna leda till många intressanta diskussioner med elever.

Avslutande kommentarer

Givetvis finns det även andra nationella kurser som tangerar sex- och samlevnadsämnet, så som samhällskunskap och även karaktärskurser för omvårdnadsprogrammet. En av rektorerna uppmärksammar sex och samlevnad på omvårdnadsprogrammet, och även Skolverket såg i sin kvalitetsundersökning 1999 att omvårdnadsprogrammet har en särställning när det gäller sex- och samlevnadsundervisningen (Skolverket, 2000b, s.77).

Kunskapsområdet sex och samlevnad skall idag enligt Skolverket (2006c) vara ämnesövergripande, men om rektor inte samordnar undervisningen blir allas ansvar lätt ingens ansvar. Det får inte glömmas bort att det finns många eldsjälar till lärare och rektorer som ser till att elever får sex och samlevnadsundervisning med en bredd och ett kvalitativt innehåll. Men som det ser ut idag finns det inga garantier för att elever ens stöter på sex och samlevnad efter tre år på gymnasieskolan.

En lösning som jag anser rimlig, och som både rektorer framfört (Nilsson, 2008, s.5) och som Skolverket (2006b) har föreslagit är att kunskapsområdet blir inskrivet i kursplanerna för kärnämneskurserna, eller de kurser som i framtiden kan komma att kallas gymnasiegemensamma kurser (SOU 2008:27). Vidare tycker jag att innehållet i läroböckerna bör kvalitetsgranskas och högre krav ställas på källhänvisning. Med kvalitet menar jag att böckerna bör vara nyanserade med flera perspektiv och tydliggörande av syfte med lärobokstexten.

Precis som historien visade att sexualundervisningen lät vänta på sig (se ovan s.11), därför att lärare inte var utbildade, tror jag idag vi har samma problem. RFSU (2004) såg i en granskning att endast 6 % av dagens lärarstudenter får utbildning i sex och samlevnad. Själv är jag snart färsk biologi och naturkunskapslärare som i princip endast fått sexualundervisning om hormoner, menstruationscykeln och fiskars könsbyte.

Ska sexualundervisningen åter igen låta vänta på sig? Jag hoppas inte det.

Litteraturförteckning

- Abrahamsson Emma; Andersson Ullrika (2008); *Sex och samlevnad i periferin Så ser olika aktörer på sex- och samlevnadsundervisningen* Lärarexamensarbete, Malmö högskola
<http://dspace.mah.se/dspace/bitstream/2043/6276/1/Sexochsamlevnad.pdf>
- Hand Michael (2007): *Should we teach homosexuality as a controversial issue?* Institute of Education, University of London, UK, Sage publications vol 5(1) 69–86
<http://tre.sagepub.com/cgi/reprint/5/1/69>
- Hirdman Yvonne (1988): *Genussystemet- Reflexioner kring kvinnors sociala underordning*, Kvinnovetenskaplig tidskrift 1988:3, s. 49-63
- Kvale Steinar (1997), *Den kvalitativa forskningsintervjun*, Lund: Studentlitteratur
- Laurin Emma; Ohlsson Sofie (2008): *En kvalitativ studie om gymnasieelevers attityder kring sex och samlevnad* Sociologi 61-90, Högskolan Halmstad
<https://dspace.hh.se/dspace/bitstream/2082/2642/1/PDFonline.pdf>
- Lennerhed, Lena (2002): *Sex i folkhemmet*, Södertälja : Gidungs förlag
- Monboit, George (2004): *The joy of sexual education*, The Guardian 040511
<http://www.guardian.co.uk/education/2004/may/11/schools.uk2>
- Nilsson, Agneta (2008): *Undervisning om sexualitet och samlevnad – motiven har förändrats över tid*, VÄGVAL i skolans historia. Tidskrift för föreningen för svensk undervisningshistoria. Årgång 8. Nr 4.
<http://www.skolverket.se/content/1/c6/01/52/51/Artikel%20ur%20V%E4gval.pdf>
- Pierre, Jon (red.) (2008): *Skolan som politisk organisation*. Malmö: Gleerups.
- RFSU (2004): *Kartläggning av Sex- och samlevnadsundervisningen på Sveriges lärarutbildningar* hemsida 2009-05-22
<http://www.rfsu.se/upload/PDF-Material/kartlaggning.pdf>
- RFSU (2009a): *Kådiskollen 2009*, hemsida 2009-05-22
http://www.rfsu.se/090512_kadiskollen_2009_-_pressmeddelande_fran_rfsu_ab.asp
- RFSU (2009b): *Ledare: Använd det förtroende som eleverna har för er*, Hans Olofsson 2009-05-22
http://www.rfsu.se/ledare_pa_skolsajten_mars-april_2009.asp
- Skolverket (2000a): *NK1202 - Naturkunskap B*, SKOLFS: 2000:9
<http://www3.skolverket.se/ki03/front.aspx?sprak=SV&ar=0809&infotyp=5&skolform=21&id=3278&extraId=>

Skolverket (2000b): Nationella kvalitetsgranskningar 1999, Stockholm: Liber distribution
<http://www.skolverket.se/publikationer?id=605>

Skolverket (2000c): *NK1201 - Naturkunskap A*, SKOLFS: 2000:9
<http://www3.skolverket.se/ki03/front.aspx?sprak=SV&ar=0809&infotyp=5&skolform=21&id=3203&extraId=>

Skolverket (2000d): *BII201 - Biologi A*, SKOLFS: 2000:19
<http://www3.skolverket.se/ki03/front.aspx?sprak=SV&ar=0809&infotyp=5&skolform=21&id=2909&extraId=>

Skolverket (2000e): *BII202 - Biologi B*, SKOLFS: 2000:19
<http://www3.skolverket.se/ki03/front.aspx?sprak=SV&ar=0809&infotyp=5&skolform=21&id=2910&extraId=>

Skolverket (2005) *hela livet – 50 år med sex och samlevnadsundervisning*, Nilsson, Agneta:
På jakt efter kvalitet s.171
<http://www.skolverket.se/content/1/c6/01/26/84/SKOLUTV394.pdf>

Skolverket (2006a): *Läroplan för de frivilliga skolformerna - Lpf 94* Stockholm : Fritzes
<http://www.skolverket.se/publikationer?id=1071>

Skolverket (2006b): *Redovisning av ett regeringsuppdrag avseende kursplaner för gymnasieskolan 2007* bilaga 3: Redovisning av ett regeringsuppdrag att göra en översyn av målen för sex- och samlevnadsundervisningen Dnr 61-2004:2637
<http://www.skolverket.se/publikationer?id=1553>

Skolverket (2006c): *Högre status för gymnasieskolans sex- och samlevnadsundervisning* av Helena Norman
<http://www.skolverket.se/sb/d/1295/a/5488>

Smittskyddsinstitutet (2009) hämtat 2009-03-26
<http://www.smittskyddsinstitutet.se/statistik/klamydiainfektion/?t=com#statistics-nav>

SOU 2008:27: *Framtidsvägen – en reformerad gymnasieskola*, Stockholm: Fritzes
<http://www.regeringen.se/content/1/c6/10/15/87/7ccb8cd4.pdf>

Tegnell Anders; Urwitz Viveca (2008): *Tvivla inte på kondomen*, hemsida Socialstyrelsen
http://www.socialstyrelsen.se/Amnesord/folkhalsa/HIV-STI/nyheter/Nyhet_080822.htm

Underhill Kristen; Montgomery Paul, Operario Don (2008): Sexual abstinence only programmes to prevent HIV infection in high income countries: systematic review
BMJ 2007;335:248
<http://www.bmj.com/cgi/content/full/335/7613/248>

Utbildningsdepartementet (2009:129): *Skollag*
<http://www.riksdagen.se/webbnav/index.aspx?nid=3911&bet=1992:394>

Utbildningsdepartementet (1992:394): *Gymnasieförordning*
<http://www.riksdagen.se/webbnav/index.aspx?nid=3911&bet=1992:394>

Wahlberg, Olof; Åkesson Jesper (2008), Examensarbete: Ungdomars attityder till kondomer och deras kunskaper om smittspridning, Malmö Högskola
<http://dspace.mah.se/dspace/bitstream/2043/6105/1/olofjesper.pdf>

Östman Leif & Säfström Carl-Anders (red) (1999): *Textanalys*, Lund: Studentlitteratur

Bilaga 1

Tabell 1

Redan nämnda böcker markerade rutor

Bokens titel, författare, förlag, tryckår	Sexualfysiologi	STD	Preventivmedel	Om sexuella relationer
Naturkunskap A				
Naturkunskap A – Frank Blå Obing, Olsson Liber förlag, 2007	Inget	Inget	Inget	Inget
Naturkunskap A – Frank Gul Björndahl, Carsrud Liber förlag, 2007	Inget	Inget	Inget	Inget
Naturkunskap A – Frank Röd Löfving- Henriksson Liber förlag, 2007	Inget	Sid 59 Fyra vägar HIV smittar	Inget	Inget
NATURkunskap A Karlsson, Karlsson, Molander, Wickman Liber förlag 2007	Inget	Inget	Inget	Inget

Naturkunskap A – Försök, fakta, färg Duell, Jakobsson, Löfving- Henriksson Liber förlag, 2002	Inget	Inget	Inget	Inget
Biologi A med naturkunskap A Karlsson, Krigsman, Molander, Wickman, Liber, 2007	Inget	Lite om HIV, dock ej smittvägar eller skydd (s.161, 200)	Inget	Inget
Naturkunskap A Viklund, Backlund, Lundegård Bonnier förlag, 2007	Inget	Inget	Inget	Inget
Ellips Naturkunskap kurs A Svanfeldt, Svensson, Kättström Natur & kultur, 2007	Inget	Inget	Inget	Hur finner man den ”rätta” s.50
Liv i utveckling – Biologi A och Naturkunskap A Ljunggren, Söderberg, Åhlin Natur & kultur, 2003	Inget	Inget	Inget	Inget

Naturkunskap AB Gotborn, Ljunggren, Svanfeldt, Svensson, Vieweg Natur & Kultur, 2000	Puberteten, Menstruations- cykeln, Könsorganets anatomi (s.342- 354)	Sexuellt överförbara sjukdomar s.348	Preventivmedel s.349	"lust och olust" s.344
Naturkunskap B				
Bokens titel, författare, förlag, tryckår	Sexualfysiologi	STD	Preventivmedel	Om sexuella relationer
Naturkunskap AB Gotborn, Ljunggren, Svanfeldt, Svensson, Vieweg Natur & Kultur, 2000	Puberteten, könshormoner, menstruations- cykeln, Könsorganets anatomi (s.342- 354)	Sexuellt överförbara sjukdomar s.348	Preventivmedel s.349	"lust och olust" s.344
Naturkunskap B Lundegård, Broman, Viklund, Backlund, Bonniers 2008	Våra könsorgan, erogena zoner, orgasm och onani 29-47	Könssjukdomar s.44	Kondom- kunskap s.47	Vår sexuella historia s.29
Naturkunskap B Henriksson Gleerups, 2007	Könshormon s.132, Menstruations- cykeln s.134-135, embryoutveckling 136-137,	HIV s.143	Inget	Inget
NATURkunskap B, Karlsson, Karlsson, Molander, Wickman Liber, 2008	Hormonsystem s.172	STD s.32-37	Minskad kondom- användning nämns som en anledning till att klamydia ökar s.32	Tar upp vikten av att HIV smittade inte blir diskriminerad e

Biologi A				
Liv i utveckling – Biologi A och Naturkunskap A Ljunggren, Söderberg, Åhlin Natur & kultur, 2003	Inget	Inget	Inget	Inget
Biologi A med Naturkunskap A Karlsson, Krigsman, Molander, Wickman, Liber, 2007	Inget	Lite om HIV, dock ej smittvägar eller skydd (s.161, 200)	Inget	Inget
Biologi A Peinerud, Lager- Nyqvist, Lundegård Bonniers, 2006	Inget	Inget	Inget	Inget
Biologi kurs A Henriksson Gleerups	Inget	Inget	Inget	Inget
Spira Biologi A Björndahl, Landgren, Thyrberg Liber, 2003	Inget	Virus – HIV s.29	Inget	Inget

Biologi B				
Bokens titel, författare, förlag, tryckår	Sexualfysiologi	STD	Preventivmedel	Om sexuella relationer
Spira Biologi B Björndahl, Castenfors Liber 2008	Menstruations- cykeln(s.233), könshormoner s.230	Hiv och Aids s.170	Kondom (HIV- text) s.170	”kärlekens biologi” s.234
Biolog B Karlsson, Molander, Wickman Liber 2008	Könshormoner s.142 Menstruations- cykel s.150 Befruktningen, s.196 Abort s.202 Könsmognad s.202	HIV och aids s.128	Kondom s.129 P-piller s.151 Fler s.197	Inget
Biologi B Peinerud, Lager- Nyqvist, Lundegård Bonniers, 2001	Menstruations- cykeln s.142 könshormoner s.142	HIVs reproduktions s.34	P-piller s. 143	Inget
Biologi B Henriksson Gleerups 2003	Könshormoner s.155 Menstruations- cykeln s.160, graviditet, spermieproduktion s.162, befruktning s.167, abort s.170	HIV s.180	P-piller s.162	Inget
Liv i utveckling B Ljunggren, Söderberg, Åhlin Natur & kultur 2001	Befruktning s.48 Menstruationscyke ln s.83 Könshormoner s.84 Anatomi s. 171	Klamydia s.18 HIV s.38, 141	P-piller s.84	Inget

Särskild gymnasielitteratur för sex och samlevnad				
Bokens titel, författare, förlag, tryckår	Sexualfysiologi	STD	Preventivmedel	Om sexuella relationer
Sex och samlevnad – ur ett biologiskt perspektiv Janne Karlsson Liber, 2008	Onani s.43 Anatomi s.47 ”Vad händer i kroppen när vi har sex” s.51 och framåt: orgasm, erogena zoner etc. Fosterutveckling/Befruktning s.55 Abort s.57	STI s.61 och framåt Klamydia s.66, HIV s.67	Kondom, p-piller, minipiller, p-spruta, kopparspiral, hormonspiral, pessar s.72	”Vilka mänskliga beteenden är naturliga?” s.11 ”Vi är monogama flockdjur” s.13 ”Det är kärleken som håller oss samman” s.19 ”Vad är kön” s.44 ”Skillnader mellan könen” s.48 Slutord s. 74
Sex och relationer Sandra Dahlén Liber, 2007	”Våra könsorgan” s.32: delvis anatomi, onani, orgasm ”Ett bra sexliv” s.41 mer om orgasm, onani och sex	Klamydia nämns under ”När ska man kolla upp sig”	Kondom ”det enda skyddet som skyddar mot könssjukdomar” s.35. ”Det finns massor av preventivmedel mot graviditet” s.34	”Vad är normalt” s.7, ”Besatthet av kön” s.11 ”Kärlek” s. 17 ”Gränser - var går de?” s.27